

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 101 1980

Svenska Litteratursällskapet

Distribution: Almqvist & Wiksell International, Stockholm

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Peter Hallberg

Lund: Staffan Björck, Louise Vinge

Stockholm: Inge Jonsson, Kjell Espmark

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Gunnar Brandell, Thure Stenström, Lars Furuland

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Humanistiskt-Samhällsvetenskapligt Centrum, Box 513, 751 20 Uppsala

Utgiven med understöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

ISBN 91-22-00467-X (häftad)

ISBN 91-22-00469-6 (bunden)

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksell, Uppsala 1981

undrar om jämställdheten skall genomföras på männens villkor.

Bland de böcker hon tar upp utnämner hon Gun Jacobsons *Peters baby* (1971) till en verklig typbok för det nya mäsidalet.

Andra exempel hämtar hon ur Maud Reuterswårds författarskap, särskilt intresserar hon sig för fadersgestalten i Elisabet-böckerna.

När det gäller så viktiga ting som kvinnsolidaritet, yrkesspridning, facklig medvetenhet, samhällsinriktning och politisk kunskap i barn- och ungdomsböcker tvingas Toijer-Nilsson konstatera att man måste slå ner på förväntningarna. Hon har funnit litet av detta vid sin inventering, utom i de regelrätta programskrifterna för flickor från den här tiden – Barbro Werkmästers och Anna Sjödahls *Visst kan tjejer* (1973) eller Frøydis Guldahls *Tjejerna gör uppror* (1975) t. ex.

I de avslutande kapitlen diskuterar Toijer-Nilsson de kvinnor som ska tjäna som vuxenmönster för läsarna. Bl. a. tar hon upp hemmafrens roll.

En inventering av det här slaget får naturligtvis lätt karaktären av uppräknings och behandlingen av enskilda titlar blir ibland väl ytlig. Vissa grupper av böcker skulle man vilja ha en mer ingående diskussion omkring, de historiska skildringarna t. ex. Men den positiva bok Ying Toijer-Nilsson föresatt sig att skriva har hon lyckats med genom att hon givit läsaren en faktgrund att stå på för ett fortsatt arbete mot jämlikhet.

Christina Tellgren

Manfred Pfister: *Das Drama. Theorie und Analyse*. Wilhelm Fink Verlag. München 1977.

»Wenn man nur endlich aufhören wollte, vom Drama im allgemeinen zu sprechen.» Detta uttalande av Hugo von Hofmannsthal sätter Manfred Pfister skenbart ironiskt som motto för sin bok *Das Drama. Theorie und Analyse* (*Uni-Taschenbücher 580*, ingår i den litteraturvetenskapliga serien *Information und Synthese*). Med skäl anser sig dock Pfister ha undvikit den normativa dramateori, som Hofmannsthal vänder sig mot, för att i stället ge en icke-värderande beskrivning av olika typer av dramatiska strukturer. Nyhetsvärdet ligger därvid inte så mycket i de enskilda avsnitten – han säger själv att han inte där strävat efter att komma med innovationer – utan i det sätt varpå han skapat en syntes på grundval av tidigare framställningar. Basen för denna syntes är kommunikationsteoretisk och strukturalistisk.

Pfister vänder sig till två skilda målgrupper: nybörjare i litteraturvetenskap och redan verksamma dramaforskare. För den första gruppen vill han ge en elementär introduktion och för den senare inspiration till en fördjupad reflexion över dramats poetik. Sett ur svensk synvinkel är det nog för den senare gruppen hans bok har störst värde. För en nybörjare skulle förmodligen själva mängden av definitioner och analysmodeller verka avskräckande. För den som redan sysslats med dramaforskning framstår däremot en konfrontation mot Pfisters sätt att se som ytterligt stimulerande, och rikedom i hans framställning blir en tillgång. För rader av specialproblem – utnyttjandet av scenrummet, användningen av dialog och monolog, segmentering etc. etc. – ger han beskrivningsrepertoarer åt-

följda av klarläggande diskussioner. Genomgående strävar han efter att bringa reda i den stora termförbistringen inom den dramateoretiska litteraturen. Inte minst värdefullt är att man genom den utförliga notapparaten och de rika litteraturhänvisningarna får goda tips om var man kan finna mer specialiserade framställningar.

Pfister framhåller att exemplifieringen i hans bok nödvändigtvis måste bli beroende av vad han själv är insatt i. Att han skrivit ett arbete om engelsk 1500- och 1600-talsdramatik har onekligen präglat hans framställning, men hans dramakännedom är imponerande vid från grekisk antik fram till 1900-talets episka och absurda strömningar. Det vore orimligt att kräva att den skulle vara ännu vidare. En svensk läsare kan emellertid inte ungå att tycka att Strindberg är svagt representerad: en hänvisning till *Ett drömspel* och några till *Fröken Julie* är allt. Ibsens dramer ägnas större uppmärksamhet. Man kan fråga sig om det är en tillfällighet eller om det hänger samman med att den specifikt dramatekniska forskningen inte nått lika långt när det gäller Strindberg.

En kärnfråga hos Pfister är vad som är det egentliga dramat: den text vi kan läsa i en bok (eller ett manuskript) eller den föreställning vi kan se på en teater. Utifrån Pfisters kommunikationsteoretiska grundinställning är det inte överraskande att han väljer det senare alternativet, vad han kallar »plurimedialer dramatischer Text» till skillnad från »literarisches Textsubstrat». Med plurimedialitet åsyftar han därvid givetvis att teatern utnyttjar även icke-lingvistiska akustiska och optiska koder. Ordet text använder han på ett i semiotisk forskning icke ovanligt sätt även för icke-språkliga framställningar.

Pfisters bok rymmer inte någon genomförd analys av ett enskilt drama. Det är vid en sådan som problemen med en definition av hans typ främst visar sig. Pfister framhåller själv helt riktigt att »dramat som plurimedial text» är variabelt. Olika uppsättningar skiljer sig från varandra på grund av olika tolkningar och olikheter i det optiska och akustiska »Zutat» som alltid tillkommer vid ett sceniskt förverkligande. Vad jag dock tycker att Pfister med många andra alltför litet beaktar är de rena *omarbetningar* i förhållande till vad en författare skrivit som inte så sällan sker. Några exempel från Ingmar Bergmans kända uppsättning av *Spöksonaten* på Dramatiska teatern 1973 får belysa vikten av sådana. Här flyttades en rad repliker från Studenten till Översten och Mumien, och Studentens roll minskade ytterligare i betydelse genom att han inte fick stanna kvar på scenen till dramats slut. Å andra sidan uppträdde han tidigare sexuellt aggressivt mot Fröken på ett sätt som Strindberg inte föreskrivit. Sluttablå med Toteninsel ströks etc, etc. Som helhet innebar omarbetningarna bl. a., att det religiösa perspektivet hos Strindberg nästan helt ersattes med ett inomvärldsligt. (Jfr Egil Törnqvists bok *Bergman och Strindberg*, 1973.) Frågan är om inte variabeliteten i dramat som »plurimedial text» ofta blir så stor att just den typ av verkimmanent stukturanalys som Pfister förespråkar blir svår att utföra. I stället för en Spöksonat att analysera får man en rad Spöksonater.

Om man i likhet med Pfister vill undvika en uppdelning i en begränsat litterär dramaforskning å ena sidan och en ren teaterforskning å den andra, finns enligt min mening de största utsikterna till framgång, om man griper sig an det skrivna dramat och undersöker hur *detta* är strukturerat för teatern. Pfisters bok ger härvid en utmärkt hjälp.

Det kommer sig av ett – om man betänker hans dramadefinition – överraskande förhållande: den konkreta exemplifieringen är genomgående i form av citat eller referat från bokutgåvor av skrivna dramer. Till teatern finns endast mer generella hänvisningar till scenformer och spelsätt från hela epoker. Det är inte utan att Pfister härigenom ibland motsäger sig själv. Ett exempel är avsnittet s. 73–79 om förhållandet mellan språklig och icke-språklig informationsförmedling i ett drama. Här demonstrerar Pfister på ett utmärkt sätt med citat från bokutgåvor av *Ett dockhem*, *Major Barbara* och *I väntan på Godot* olika typer av relationer – identitet, komplettering och diskrepans – för att sedan avsluta med att säga att denna typ av relationer *endast* kan analyseras »am inszenierten dramatischen Text».

Vad Pfister här och på andra håll visar, men som han inte ger den plats det förtjänar i de översiktliga teoretiska resonemangen är att redan när en dramatiker skriver ett drama tänker han utifrån ett utnyttjande av icke-lingvistiska optiska och akustiska koder. Pfisters mycket intressanta resonemang om förhållandet mellan olika kommunikationssystem kan också utnyttjas för en analys av ett skrivet drama förutsatt att man beaktar att den fiktiva värld som framställs i ett sådant hela tiden är tänkt ur ett åskådarperspektiv. Eljest finns ingen strukturering för teatern. (Termen »åskådarperspektiv» använder jag därvid i en mer elementär mening än Pfister. Jämför min uppsats *Dramatikern Lagerkvists utgångsläge i Samlaren* 1978.)

Den rika exemplifieringen från dramer i deras skrivna form är alltså av stort intresse för just den som vill studera hur en strukturering för teatern sker redan vid skrivbordet. Pfisters bok har här mer att ge än någon motsvarande framställning jag känner till.

Bengt Larsson

Erland Lagerroth: *Litteraturvetenskapen vid en korsväg. Traditionell forskning Marxism Strukturalism Hermeneutik Humanism Finalism*. Rabén & Sjögren. Sthlm 1980.

På försättsbladet till sin bok *Litteraturvetenskapen vid en korsväg* har Erland Lagerroth låtit trycka av två begrundansvärda citat. Det första är hämtat från Tegnér's dikt *Hjälten*: »Evigtt kan ej bli det gamla, / ej kan vanans nötta läxa / evigt repas upp igen»; det andra är det välkända ordstivet att man inte skall kasta ut barnet med badvattnet. Tillsammans ger de en god föreställning om Lagerroths ambition; han vill granska såväl det han kallar »traditionell forskning» som de nya riktningarna inom litteraturvetenskapen, och av det bästa av allt detta vill han skapa riktlinjer för den framtida forskningspraktiken. Mot slutet av sin bok framhåller Lagerroth också att hans tal om en korsväg inte är avsett att suggerera fram Herkules' vägval; han vill tvärtom se korsvägen, inte som en skiljeväg, utan som en mötesplats. Det är en sympatisk inställning.

Bakom Lagerroths arbete ligger ett sedan länge dokumenterat intresse för nya teorier, och hans framställning har stöd i en beläsenhet av imponerande bredd. Även den som ställer sig kritisk till diskussionen i Lagerroths bok – mera härom nedan – har mycket att hämta i form av

uppslag och lästips. Med undantag för inledningskapitlet har de olika avsnitten tidigare varit särpublicerade. De har dock bearbetats till en helhet, där skarvarna endast emellanåt kommer i dagen.

En komplikation med Lagerroths bok, vilken genast faller läsaren i ögonen, är dess begränsade format. Det torde vara en omöjlig uppgift för vem det vara månne att på mindre än trehundra sidor täcka det väldiga fält, som framställningen spänner över. Det visar sig också rätt snart, att boken *inte* kan fungera som någon egentlig handbok över de olika riktningar den tar upp (vilket bl. a. baksidestexten hävdar). Det torde i stället vara så att Erland Lagerroth, som ju har ett djupt känt intresse för just texttolkning, har undersökt de olika riktningarna för att där finna stöd för den verksamhet han önskar främja. Det är också så, att Lagerroths egen bok från 1976, *Romanen i din hand*, till slut får framstå som ett exempel – det enda riktiga exemplet om jag läst rätt – på den typ av forskningsprogram, som Lagerroth abstraherat ur de tidigare presentationerna. En ofrånkomlig nackdel med den typen av eklektisk läsning och presentation är att konturerna suddas ut, och Lagerroth laborerar till slut med begrepp av typen »strukturalismens hermeneutik». I det ljuset blir alla katter grå. Därmed står det åtminstone för mig klart, att Lagerroths bok bör läsas som ett personligt debattinlägg, inte som en karakteristik av de olika forskningstraditionerna. (Det skall då genast medges att Lagerroth inte ett ögonblick söker dölja att hans skrift är ett debattinlägg, men *därtill* reser boken även anspråk på att vara en handbok.)

Om man har den bakgrunden klar för sig, blir det förstället att Lagerroth låter den ljumma uppskattning, som hans egen forskning rönt, spela en så stor roll, då han vill teckna den traditionella forskningens vetenskapliga ideal. Med hjälp av ymniga citat från olika sakkunnigutlåtanden menar sig Lagerroth kunna visa hur inflytelserika litteraturvetare konsekvent nedvärderat den typ av forskning som sysslar med litterär tolkning till förmån för den forskning som endast syftar till att »samla och utreda 'fakta', fakta och enkla relationer mellan fakta» (s. 59). Lagerroth tycker sig även kunna skönja konturerna av den traditionella forskningens bakomliggande ideologi:

»Idealet är en *encyklopedisk* forskning, och man tävlar på ett lätt skolpojksmässigt sätt i att 'täcka in' litteratur från så många olika tider och språkområden som möjligt. Därvid blir teoretiska problem något besvärande, som man skjuter åt sidan, eller snarare: de existerar inte. Litteraturhistorien ter sig i princip oproblematiske: det gäller bara att arbeta sig igenom det 'givna' stoffet. Kunskap och insikt i teoretiska frågor räknas därför inte – de är inte lärdom utan 'lärdomsbjafs'.» (s. 62)

Mot detta ställer Lagerroth sitt alternativ. Ett ofta återkommande honnörord i hans framställning är *dialektisk*. Det litterära verket sägs vara en process, där delarna fungerar i en ändamålsmässigt bestämd helhet, och verket måste också analyseras som en sådan. Denna process är vidare gränsöverskridande och nyskapande och därmed i princip oavslutad. Lagerroths modell öppnar sig på så sätt även för läsarens medskapande. I Lagerroths framställning tenderar t. o. m. läsaren att bli mer central än författaren: »Men finalismen inskränker inte den finala synpunkten till *författarens* avsikt: lika viktigt eller viktigare